

Aktuální členění větné (AČ)

Pojem zavedený do české lingvistiky Mathesiem, který se týká členění oznamovací věty (z hlediska významu) na *to, o čem se mluví* a *to, co se o tom vypovídá*. Pro první z těchto dvou pojmů se užívají termíny *základ*, *východisko*, **téma věty**, pro druhý (odpovídající nové informaci, popř. novému vztahu mezi prvky danými) mají různé přístupy termíny *jádro*, *ohnisko věty*, **réma**.

Na Mathesia, který rozlišoval mezi *východištěm* a *jádrem* výpovědi, navázala řada lingvistů, podrobnou a ucelenou koncepci AČ vypracoval především Firbas (známé jako *funkční perspektiva větná*). V posledních desetiletích se studium jevů AČ velmi rychle a široce rozvíjí i v řadě zahraničních směrů. (ESČ)

Mluvíci řadí jednotlivé prvky výpovědi s ohledem na svou komunikační perspektivu podle jejich informační závažnosti a také podle míry zapojení do kontextu. Interpretaci řazení složek výpovědi z hlediska jejich informační nasycenosti nebo míry kontextové zapojenosti se říká **aktuální členění větné** nebo **funkční perspektiva větná**.

informační nasycenost	kontextová zapojenost
téma – to, o čem se mluví (nejméně informativní)	východisko – to, co je v dané situaci známé (nejméně informativní)
réma – to, co se o něm říká (nejvíce informativní)	jádro – to, co je informačně nejzávažnější a současně není známé z kontextu

- Členění na **téma** – **réma** a **východisko** – **jádro** si je v mnohém blízké, nelze ho ale zaměňovat. **Téma** není na rozdíl od **východiska** jednoznačně determinováno kontextem.
- Základem AČ je dichotomie dvou komplementárních složek, **tématu** (T) a **rématu** (R). Vedle toho je relevantní známost/novost jednotlivých složek a stupeň jejich výpovědní dynamičnosti.
- T výpovědi je ta její část, která vyjadřuje, **o čem se v ní mluví**. R výpovědi vyjadřuje, **co se o tématu tvrdí**.

Zbraslavský zámek // byl založen roku 1292 jako cisterciácký klášter králem Václavem II. Na jeho počest // byl nazván AULA REGIA. Ve 14. století // patřil k nejvýstavnějším klášterům v českých zemích.

- Toto členění výpovědi nelze zaměňovat s formálním členěním věty na část podmětovou a přísudkovou. **Aktuální je toto členění proto, že je závislé na konkrétní komunikační situaci (kontextu)** – změnou situace (kontextu) se mění, kdežto formální členění nikoliv.

Kontext: *Kde pracuje váš bratr? → Můj bratr pracuje // na univerzitě.*

Kdo pracuje na univerzitě? → Na univerzitě pracuje // můj bratr.

Situace: *Tu vázu (To) rozbila // Justýna!*

- Volba **tématu** není libovolná, musí vždy souviset s **hypertématem** (tj. T většího kontextového úseku): **Byl jednou jeden král a ten měl dlouhé uši. Uši jsou čidla sluchu. Nevěřil svým uším.*

Výpovědní dynamičnost (VD)

- Složky výpovědi se liší podle míry informační nasycenosti. Každá část výpovědi přispívá svou měrou k rozvíjení a obohacování obsahu sdělení.
- Relativní míra, s níž jednotlivé jazykové složky sdělení přispívají k jeho rozvíjení, se nazývá stupeň VD.
- V češtině VD vzrůstá obvykle zleva doprava.
- Dělení na T – R vyžaduje jemnější nástroje – minimálně můžeme rozlišit vlastní T (centrum T) v rámci celé tematické části a vlastní R (centrum R) v rámci celé rematické části.
- Některé koncepce rozlišují podle míry VD kromě T a R ještě další složky:
Tranzit – část stojící mezi T a R; část, která se podílí na zapojení výpovědi do jistého kontextu, a to z hlediska času a způsobu (obvykle to bývají určité slovesné tvary).
Diatéma – část tematické části výpovědi, která má v jejím rámci nejvyšší stupeň výpovědní dynamiky (obsahuje prvky, které přinášejí nové informace).
Petr ji včera pozval na večeři. → *Petr, včera* – diatéma; *ji* – téma; *pozval* – tranzit; *na večeři* – réma

Výrazové prostředky AČ

- Čeština nedisponuje žádným specifickým prostředkem AČ, na jeho signalizaci se podílí obvykle kombinace následujících prostředků.
- V klidném, nevzrušeném projevu je rematická složka výpovědi signalizována v podstatě těmito způsoby:
 - postavením po tématu výpovědi
 - větým přízvukem (intonačním centrem)
 - popř. úsekovým předělem

1. Slovosled

- V češtině flexibilní; neutrální je řazení podle VD zleva doprava.
- Různé možné typy kontextů, v nichž může být dané věty užito, ukazují na různé možné slovosledné a intonační varianty věty v závislosti na tom, které větné složky patří v daném konkrétním případě k T a které k R. Navíc může jít buď o pořad subjektivní, nebo objektivní (viz níže).
Pavel dostal nové kolo. (Co dostal Pavel?)
Nové kolo dostal Pavel. (Kdo dostal nové kolo?)
Dostal Pavel nové kolo. (Dostal Pavel nové kolo?)
Pavel dostal kolo nové. (Jaké dostal Pavel kolo?)

2. Úsekový předěl

- Pokud je výpověď natolik dlouhá, že dochází k jejímu frázování na úseky, odděluje tematickou a rematickou část úsekový předěl: *Na takovou příležitost // jsem netrpělivě čekal celý svůj život.*

3. Větný přízvuk (intonační centrum)

- Klade se na centrum rematické části, tj. na vlastní R. Pokud stojí na konci výpovědi, bývá větný přízvuk umístěn na posledním slově. Mluvčí ovšem může větný přízvuk přesunout na jiný prvek vícečlenné rematické části. *Tuto zásilku pošleme okamžitě zpátky.* × *Tuto zásilku pošleme okamžitě zpátky.*

Některá specifika AČ

1. Subjektivní pořadí/pořad (slovosled)

- R se někdy klade před T – v projevech vzrušených, citově zabarvených, mluvených. Mluvčí zde nejprve vysloví to nejzávažnější a pak teprve dodává okolnosti méně důležité, popř. zřejmé.
Objektivní pořad (T – R): *Petr vystřelil z otcovy staré pušky.*
Subjektivní pořad (R – T): *Z otcovy staré pušky vystřelil Petr.*

2. Vytýkací částice

- Užívá se jich ke zdůraznění částí výpovědi, zvláště R. Souvisí s přízvukem.
- Typické jsou zejm. částice *i* a *ani*. *Na tomto projektu // se podílejí i vědci z Řezna. Na klimatologickou konferenci // nepřijel ani Václav Klaus.*
- Funkci vytýkacích částic mají i slova jiná, často původem adverbia: *již, už, hned, ještě, teprve, právě, zrovna, dokonce, pouze* atd. *Tuto rovnici vyřešil až/jen/pouze Petr. Ten vlak jezdí jen v neděli.* Také při subjektivním slovosledu: *I princezny jsou na draka! Jen v neděli jezdí tento vlak.*

3. Předsouvání východiskových/tematických a jádrových/rematických komponentů

- Obě složky lze vysunout před výpověď. Ve vlastní výpovědi pak na jejich místě stojí odkazovací výrazy.
A: *Má manželka pojedje v létě do Indie.* B: *Do Indie (?), tam jsem byl už třikrát.*
Proč si bereš deštník? Dobrou bundu, tu by sis měl vzít do tohoto počasí!

4. Dodatkové zpřesňování rematické složky

Tak ta naše Maruška pojedje do Paříže, v září, studovat.

5. Opakování výrazů

- Rematický komponent bývá někdy zdůrazněn opakováním, často doplňovaným nějakým intenzifikujícím výrazem: *Byla to vražda, jasná vražda!*

Testování částí výpovědi – otázkový test

- U oznamovacích vět. Tázací výraz otázky odpovídá R odpovědi. Ty prvky odpovědi, které se vyskytují i v otázce, tvoří T výpovědi.

Pavel potkal Marii. → Koho potkal Pavel? (OK)
→ Kdo potkal Marii? (nelze) *Marii potkal Petr.*